

Andrzej Bendziński

Biblioteki klasztorne w Łądzie - historia i współczesność

Biblioteka 2 (11), 35-39

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIBLIOTEKI KLASZTORNE W ŁĄDZIE - HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Rys historyczny

Pocysterski klasztor w Łądzie jest najcenniejszym zabytkiem kultury materialnej województwa konińskiego¹. Pierwsza wzmianka historyczna o Łądzie pojawiła się w bullii papieża Innocentego II z 1136 roku. Do dnia dzisiejszego nie ma zgody wśród badaczy, w którym roku przybyli cystersi do Łądu. Większość uczonych, zajmujących się historią cystersów w Polsce, umieszcza przybycie „białych mnichów” do Łądu około roku 1170.

Miejsce to jest ściśle związane z historią Wielkopolski jej władcami i wybitnymi duchownymi, którzy byli mecenasami klasztoru jak: Jan Grzymułtowski, Jan Madaliński, Jan Zapolski, Mikołaj Łukomski, Antoni Bartłomiej Raczyński i wielu innych. Po III rozbiórce Polski Łąd wraz z częścią Wielkopolski znalazł się na terenie zaboru pruskiego². W 1796 roku rząd skonfiskował posiadłość opactwa. Po Kongresie Wiedeńskim część Wielkopolski wraz z Łądem znalazła się w zaborze rosyjskim. W 1819 pod naciskiem rządu carskiego abp Malczewski kasuje opactwo w Łądzie. W 1822 roku dobra pocysterskie w Łądzie przeszły w ręce hrabiego Wacława Gutakowskiego, a od 1850 roku kościół i klasztor, po zgodzie wyrażonej przez cara Mikołaja I, obejmują kapucyni, którzy przebywali tam do 1864 r. Rząd carski w odwecie za patriotyczną postawę zakonników w powstaniu styczniowym zamyka kościół wywożąc zakonników na Sybir.

W 1921 roku do Łądu przybyli salezjanie. Lata 1921-1939 to okres remontów i renowacji wnętrza kościoła i klasztoru. W 1921 roku utworzono w Łądzie Niższe Seminarium Duchowne. W okresie II wojny światowej klasztor pełnił w latach 1939-1941 funkcję obozu przejściowego dla kapłanów, a od 1941-1945 oddany został do dyspozycji zgrupowania Hitlerjugend. W maju 1945 roku do Łądu wracają salezjanie, którzy wznowiają duszpasterstwo parafialne. Reaktywuje swoją działalność Niższe Semina-

¹ Opracowanie artykułu w oparciu o pracę dyplomową ks. M. Babicza, *Stare druki Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą*, T.1-3, Łąd nad Wartą 1992.

² P.P. Gach, *Cystersi i cysterki na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w latach 1772-1914*, W: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s.515-543.

rium Duchowne. 4 lipca 1952 roku stosownym dekretem erygowano Wyższe Seminarium Duchowne - Wydział Filozofii.

Biblioteka klasztoru cystersów

Książnica cysterska w Łądzie w końcu XVIII wieku liczyła około 6.000 tomów. W zdecydowanej większości rękopisy, które funkcjonowały w Łądzie pochodziły z zasobów klasztoru macierzystego w Altenbergu koło Kolonii. Do dziś ocalał tylko jeden, powstały na przełomie XII i XIII wieku *Liber usum ordinis Cisterciensis monasterii Landensis cum Calendario*, przechowywany obecnie w Bibliotece Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Poznaniu.

Na początku XX w. istniało także w Krakowskiej Akademii Umiejętności *Collectarium łądzkie*, które w późniejszym okresie zaginęło. W związku ze wzrostem liczby osób w klasztorze, ilość przywiezionych manuskryptów okazała się za mała. Zwiększenie księgozbioru odbywało się w różny sposób: poprzez dary, zakup, a przede wszystkim przez działalność skryptorium i kancelarii opackiej. W XIV-XVI wieku powstawały w skryptorium między innymi takie rękopisy jak: *Calendarium Landense*, Biblia, dzieła teologiczne i inne.

Pierwsze książki drukowane pojawiły się w bibliotece prawdopodobnie w XVI w. W XVII w. istniały: *Methodus orandi seu contemplandii vitam et opera Christi* i inne dzieła geograficzne i historyczne. Od XVII w. dopisywano i przepisywano brakujące lub nieczytelne teksty, modlitwy, nuty w mszałach. Dotrwały one do dnia dzisiejszego i są przechowywane w miejscowym archiwum *Missale-Cisterciense und Romanum* oraz w *Psalterium Cisterciensum*. W tym okresie w bibliotece znajdowały się książki rękopiśmienne i drukowane. Wśród tych ostatnich między innymi: *Locorum de fide communium Latino-Polonicorum* Jana Herburt (obecnie w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu); Marcina Kromera *Oratio in Synodo Cracoviensi nuper habita*, *Satyry* Horacego wydane w Lipsku w 1500 r. (obecnie w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu). W 1745 roku obchodzono 600 rocznicę przybycia cystersów do Łądu. Z okazji tej została wydana pierwsza drukowana książka omawiająca historię Łądu i jego mieszkańców. Była to praca Kazimierza Jarmundowicza *Series chronologiczna*. Druga połowa XVIII wieku to szczytowy okres rozwoju biblioteki. Zbiory liczyły około 6 tysięcy książek, co stawiało ją w rzędzie najbardziej zasobnych bibliotek w Wielkopolsce. Przebywali w niej: Tadeusz Czacki, Edward Raczyński i inni polscy bibliofile. Po kasacji opactwa łądzkich cystersów w 1819 roku księgozbiór łądzki wcielono do Biblioteki Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (3.208 wol. książek), a następnie skonfiskowano i wywieziono do Rosyjskiej (Cesarzkiej) Biblioteki Publicznej w Petersburgu. W 1918 roku większość rękopisów wróciła do kraju i znalazła się w magazynach Biblioteki Narodowej i Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Razem z ich zbiorami spłonęły w 1944 roku w czasie powstania warszawskiego. Kilkanaście rękopisów i starych druków znajduje się w Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie. Fragmenty księgozbioru znajdują się w wielu polskich bibliote-

kach: w Poznaniu (Biblioteka Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego, Biblioteka Uniwersytecka, Biblioteka Raczyńskich), w Warszawie (Biblioteka Narodowa, Biblioteka Uniwersytecka), we Wrocławiu (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich), w Mogile (Archiwum Opactwa Cystersów) oraz w obecnej Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego T.S. w Łądzie.

Biblioteka ojców Kapucynów.

W 1850 roku do Łądu przybyli kapucyni. Dawna biblioteka ojców cystersów praktycznie nie istniała. Z tego też powodu zaczęto tworzyć nową bibliotekę. Powstała ona z darów wielu osób. Były wśród nich podręczniki służące pogłębieniu wiedzy przyszłych kapłanów, sakramentarze, poradniki dla spowiedników, zbiory kazań i homilii, książki z zakresu literatury pięknej, polskiej i obcej, z historii, geografii, rękopisy, druki dawne. Wśród tych ostatnich w klasztorze znajdowały się: *Universum Sacrosanctum Concilium Tridentinum, canones et decreta* (Coloniae 1564), *Decretum Gratiani* (Venetiis 1584), *Index librorum prohibitorum* (Romae 1758), Karola Wyrwicza *Geografia powszechna* (Warszawa 1773), Piotra Skargi *Obrona jezuitów* (Warszawa 1814). Cały zbiór uporządkował w 1855 roku o. Leander Lenzian. Książki opatrzone sygnaturą literową i cyfrową ułożono w szafach. L.Leander sporządził też inwentarz całej biblioteki. Po kasacie klasztoru w 1864 roku ocalała biblioteka. W 1868 roku została wcielona do biblioteki seminaryjnej we Wrocławku. Obecnie rękopisy i druki łądzkich kapucynów znajdują się m.in. w Poznaniu, Warszawie, Kaliszu, a także w miejscowej bibliotece seminaryjnej.

Początki i rozwój Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego T.S. w Łądzie

Utworzenie w 1921 r. Niższego Seminarium Duchownego było bezpośrednią przyczyną utworzenia biblioteki. Biblioteka prowadzona była w dwóch równoległych działach: nauczycielskim i uczniowskim. Początki obu bibliotek były bardzo skromne np. w latach 1922/23 dział nauczycielski liczył 106 woluminów książek, a uczniowski - 82.

W zgromadzonym księgozbiorze dominowały podręczniki szkolne, opowiadania, książki metodyczne dla nauczycieli. Wielkość księgozbioru przedstawia tabela:

Rok szkolny	Biblioteka nauczycielska	Biblioteka uczniowska
1922/23	106	82
1929/30	532	1.394
1934/35	1.550	970
1937/38	2.700	1.504

Opiekę nad biblioteką nauczycielską sprawował radca szkolny, biblioteką uczniowską nie posiadała stałego kierownictwa, opiekowali się nią uczniowie starszych klas.

Cenne pozycje celem ochrony zostały we wrześniu 1939 roku zamurowane.

Dzięki temu przetrwały okres wojny. Część książek zaginęła. Po wojnie nadal istniał podział na bibliotekę nauczycielską i uczniowską. Utworzenie w 1952 roku Wydziału Filozoficznego Wyższego Seminarium Duchownego T.S. zmieniło funkcje biblioteki. Istniejąca biblioteka liczyła ponad 1.000 pozycji. Zbiory w lipcu 1952 roku zostały znacznie uszczuplone. Komisja państwowa WRN w Poznaniu likwidująca Małe Seminarium Duchowne po przybyciu do Łądu zamknęła w szafie bibliotecznej i opieczętowała 640 wol. książek i podręczników³. Wiele z nich zostało zabranych i już nie powróciło. Spowodowało to konieczność utworzenia nowej biblioteki.

Pierwszym organizatorem biblioteki był ks. H. Jacenciuk. Biblioteka była tworzona w oparciu o księgozbiory kasowanych przez władze bibliotek salezjańskich Małych Seminarierów wielu księży i dary.

Pierwsze katalogi: alfabetyczny i rzeczowy, były robione na wzór katalogu KUL-u, ten drugi z dużym uproszczeniem. Książki były katalogowane, wpisywane do inwentarza i ustawiane na półce w poszczególnych działach według formatu. Biblioteka została udostępniona współpracownikom na przełomie 1957/58. Księgozbiór powiększał się przede wszystkim drogą darów. Prowadzono też zakup książek. Stale funkcjonował 3-5 osobowy zespół kleryków pracujących w bibliotece. Pracujący w bibliotece nie posiadali wykształcenia specjalistycznego. Dopiero pod koniec lat 60-tych Bibliotekę zaczął prowadzić ks. Władysław Grochał który studiował w katedrze bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Systematycznie rosła ilość książek (w 1970 r. około 22.000 wol.) była przyczyną utworzenia jesienią 1969 roku czytelnicy książek i czasopism w sali opackiej (czytelnia powstała na mocy zarządzenia ówczesnego Rektora ks. St. Styrny). Posiada ona wolny dostęp do półek. Księgozbiór podzielono na działy. Nieustannie rosnący księgozbiór spowodował, iż biblioteka otrzymała kolejne pomieszczenia na poddaszu, dwa pomieszczenia plus pomieszczenie z przeznaczeniem na magazyn dubletów i druków zbędnych. W magazynie na II piętrze znajdują się dublety i druki zbędne, oraz starsze roczniki czasopism. W magazynie na I piętrze, znajdują się nowsze roczniki czasopism, nowsze książki i podręczniki oraz stare druki. Pod koniec 1991 roku biblioteka posiadała około 1.600 tytułów czasopism w tym kompletnych ponad 100, zagranicznych ok. 500. W 1991 roku prenumerowała 135 tytułów czasopism polskich oraz otrzymywała nieregularnie z zagranicy - 25.

Osobny fragment biblioteki stanowią zbiory muzyczne. Wśród nich znajdują się podręczniki dydaktyczne do nauki gry na różnych instrumentach. Około 1.000 utworów wokalnie-instrumentalnych i wokalnych umieszczono w 700 teczkach. Niezależnie od tego biblioteka posiada kilkadziesiąt woluminów zawierających muzykę instrumentalną: operową, orkiestrową, skrzypcową, fortepianową i organową. Bibliote-

³ M. Chmielewski, *Małe Seminarium Duchowne Księży Salezjanów w Łądzie nad Wartą w latach 1921-1952, maszynopis pracy magisterskiej*, Lublin 1988.

ka posiada odrębne katalogi i nieustannie się rozwija.

Struktura osób korzystających w roku 1991 z biblioteki seminaryjnej przedstawia się następująco:

czytelnicy ogółem	277
klerycy mieszkający w Łądzie	101
księża i bracia zakonni	99
ludzie świeccy	70
pozostali	7

Dla wszystkich korzystających z biblioteki dużą pomoc stanowią katalogi: autorsko-tytułowy i przedmiotowy. Szczególnie ten drugi utworzony w latach 1979-1984 i na bieżąco uzupełniany stanowi dużą pomoc przy szukaniu potrzebnych materiałów. Należy wspomnieć o istniejącym także od 1989 r. katalogu zawartości czasopism liturgicznych i pokrewnych znajdujących się w bibliotece, polskich i obcych.

Biblioteka utrzymuje współpracę m.in. z następującymi bibliotekami: z Biblioteką Seminarium Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu, z Biblioteką Pisarzy Towarzystwa Jezusowego „Bobolanum” w Warszawie, z Biblioteką Wyższego Duchownego we Włocławku oraz w Kazimierzu Biskupim i Poznaniu, a z zagranicznych szczególnie bliskie kontakty z „Pontificio Instituto di Studi Ecclesiastici i Pontificio Collegio Polacco” w Rzymie. Dzięki pomocy współpracowników z zagranicą biblioteka otrzymuje czasopisma zagraniczne, encyklopedie kościelne, bibliografie i książki z wielu dyscyplin teologicznych. W 1994 roku rozpoczęto komputeryzację Biblioteki. Po rozmowach z pracownikami Biblioteki Narodowej w roku 1994 zakupiono program biblioteczny MAK. Jest to program skonstruowany przez pracowników Biblioteki Narodowej.

W 1995 roku (maj) został zainstalowany drugi komputer przeznaczony do wpisywania nowych książek. Obecnie, to jest w 1998 roku (marzec) są trzy komputery. Ten trzeci służy do wyszukiwania książek dla czytelników. Został zainstalowany w IV kwartale 1997 roku. W praktyce wypożyczanie książek przez komputer zaczęto stosować we wrześniu 1995 roku. Obecnie wprowadzony jest do komputera katalog alfabetyczny około 60.000 kart, oraz $\frac{2}{3}$ haseł katalogu przedmiotowego.

Biblioteka stanowi obecnie integralną część Wyższego Seminarium Duchownego T.S. Jej zbiory liczą około 87.000 książek i ok. 2.000 tytułów czasopism. Z biblioteki korzystają nie tylko mieszkańcy Łądy, lecz także studenci i nauczyciele studiujący w Poznaniu, Bydgoszczy, Kaliszu, Gnieźnie, Zielonej Górze. Zapisanych jest 700 osób, a korzystających w roku 1996/97 z usług Biblioteki było około 400 czytelników. Jest w tym duża zasługa władz seminarium oraz księży pracujących w Bibliotece, którzy dla czytelników szukających książek potrafią znaleźć czas i udzielić informacji pomocnej w rozwiązaniu problemu.

ABSTRAKTY - ABSTRACTS

Jerzy Kalażny: The library motif in literature

The library metaphor of the universe, world, or human existence in the world, has been present in fiction of different times and among different authors. One can easily trace it as early as in the writings of Jan Amos Komenský and in the literature of the 20th c. In José Luis Borges' books it is a metaphor of the alien, the alien universe and the human solitude in it. The annihilation of the library in Elias Canetti's novel *Die Blendung* is a metaphor of the world facing the inevitable doom. The peregrinations of the main characters in the library's maze in Eco's *The Name of the Rose* have their symbolic dimension as a journey in pursuit of initiation and the truth. In A. Kubin's and H. Kasack (*Die Stadt hinter dem Strom*) novels, archives, very much related to libraries, are not sources of intellectual energy but centres of power whose emanating morbid sleepiness and torpor paralyses any will of activity of people. Other forms of existence of libraries in the world are the so-called imaginary or phantom libraries represented in the works of Italo Calvino (*If on a Winter's Night a Traveler*) or S. Lem (*Biblioteka XIX wieku*). The world without books is depicted in anti-utopian novels such as A. Huxley's *The Brave New World* or R. Bradbury's *Fahrenheit 451*.

Aleksandra Ochmańska: 16th c. private book collections of the Wielkopolska region

The article is based on source materials and describes bibliophile interests of the local clergy of the 16th c. Acquisitions of books for collections depended primarily on education and the degree of affluence of their owners, but were also a manifestation of the impact of the Renaissance and the Reformation ideas on the mentality of the local clergy. The article characterises particular areas of interest in bibliophile collections of the time.

Andrzej Bendziński: The monastery libraries at Łąd - past and present

The article has been divided into four parts: the first, introductory part gives a general historical outline of the former Cistercian monastery at Łąd. The following two sections deal with the developments of the library, its holdings and the collection of the monastery library of the Capuchin friars. The last part includes a short description of the origins and the development of the library of the Seminary at Łąd from 1921 to 1997.

Jan Pyzio: Stanisław Taborowski, the unknown 19th c. violinist and composer in view of his correspondence to Paulina Wilkońska

The unknown letters of Stanisław Taborowski, nineteenth-century violinist and composer, held in the Manuscript Section of Poznań University Library are presented in the article. The letters were written in Brussels between 1854-1860 to Paulina Wilkońska, Poznań-based literary woman. From among the 146 items in the collection, there are 14 letters which have been described in the article. While attempting at establishing the origins of the letters against the background of the biographies of both writers, the author presents sections of the correspondence which contain some data on Taborowski's life. The detailed references included in the correspondence allow to reconstruct his childhood, schooldays, study years in St. Petersburg, his long musical career and the reasons of his departure to Russia where he eventually settled down, worked and created most of his works.

Katarzyna Krzak: A puzzling triptych picture in an incunabulum from the Poznań University Library collection

An attempt at an interpretation of a picture with the theme of the Madonna and Child with Saints attached to the inner part of the front board of an incunabulum from 1480.

Alicja Spaleniak: Academic library and its users. With Poznań University Library as a case example

The author presents the library and information system of the Adam Mickiewicz University in Poznań, and focuses attention on its central library - Poznań University Library and the whole structure of its external agen-